

Черниш К.В.

*аспірант кафедри методики навчання,
стилістики та культури української мови,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 6–7 КЛАСАХ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «МОРФОЛОГІЯ»

Стаття присвячена проблемі застосування компетентнісного підходу до навчання української мови в 6–7 класах у процесі вивчення розділу «Морфологія»

The article is devoted to the problem of use competence approach to teaching the Ukrainian language at 6–7 forms at the process of study «Morphology»

Сучасна освітня парадигма спрямована на особистісно орієнтоване навчання особистості, що передбачає становлення та розвиток повноцінної людини, здатної активно функціонувати в усіх сферах життєдіяльності суспільства, адекватно реагувати на будь-які зміни в реаліях життя, успішно й оперативно вирішувати проблеми, що виникають. Основним освітнім завданням нашої держави є дати якісну освіту кожному громадянину України, що в умовах сьогодення передбачає модернізацію системи освіти, переорієнтацію та переосмислення всіх компонентів навчального процесу, забезпечення такого навчання, яке б відбувалося відповідно до потреб та запитів суспільства в контексті глобалізації, гуманізації, демократизації педагогічної взаємодії, спрямованої на формування та розвиток самодостатньої, активної, творчої особистості. Реалізація завдань, що зазначені вище, передбачає орієнтацію на компетентісно-зорієнтоване навчання, формування компетентної особистості.

Проблему компетентнісного навчання розглядають К. Бабанов, М. Бершадський, Т. Волобуєва, І. Єрмаков, М. Кларін, В. Кожевніков, О. Локшина, О. Овчарук, В. Петровський, Є. Полат, О. Пометун, О. Савченко,

К. Ушаков, А. Хуторської, О. Чернишов, Л. Чернікова, П. Якубовський.

Інноваційні процеси та технології, інформаційні методи, інтерактивну методику навчання активно досліджують такі педагоги та методисти сучасності, як Л. Ващенко, І. Єрмаков, А. Ковальчук, А. Коломієць, Л. Крикунова, Л. Пироженко, О. Пометун.

С. Бойко, І. Богослов, С. Ковпак, З. Таран, Р. Чалабієв присвятили свої праці реалізації проектної діяльності та технології.

На реалізацію особистісної орієнтації розвитку системи освіти звертають увагу психологи Г. Балл, І. Бех, В. Вершинін, Т. Волковська, С. Волковський, І. Зязюн, Г. Костюк, С. Максименко, Л. Овчаренко, К. Петриненко, С. Подмазін, О. Савченко, Г. Сизоненко, А. Фасоля, В. Шадріков, І. Якиманська, О. Якуніна.

Аналіз сучасних досліджень і спрямування сучасної освітньої парадигми на особистісно-зорієнтоване навчання дають нам змогу зосередити увагу на реалізації компетентнісного підходу до навчання. Зазначене вище передбачає формування компетентної особистості, здатної до саморозвитку, самоосвіти, самореалізації та самовдосконалення, індивідуально спрямований розвиток самостійної, ініціативної, відповідальної та творчо мислячої особистості, що уможливорює ефективну діяльність індивіда у розв'язанні завдань і проблем сьогодення.

Мета статті: виявити випадки формування мовленнєвої компетенції учнів 6–7 класів у процесі вивчення розділу «Морфологія».

Закон України «Про освіту» поставив перед педагогічними працівниками задачу не просто дати людині певні знання, вміння та навички, а сформувати компетентну особистість.

Орієнтація навчальних програм на компетентісний підхід та запровадження його ефективних, дієвих механізмів є одним із основоположних і пріоритетних напрямів реформування змісту освіти й навчання в Україні. Знання, вміння та навички, котрі молодь сьогодні набуває в процесі навчання в школі, безперечно, є дуже важливими. Однак усе більшої актуальності набуває проблема компетентності учня, набуття ним набору компетенцій. Здобуття учнями знань, умінь і навичок спрямоване на їхню реалізацію та перетворення у компетентність особистості. Тому важливим є усвідомлення поняття компетентності індивіда, що являє собою новий індикатор визначення готовності учня до життя, сукупність життєво важливих компетенцій для його подальшого розвитку, становлення й активного

функціонування у життєдіяльності людства, швидкоплинному розвитку суспільства та інформативному просторі.

Реформування загальної середньої освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» передбачає реалізацію принципів гуманізації, демократизації освіти, методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетенцій.

Аналіз праць, присвячених компетентнісному навчанню, засвідчив відсутність одностайної думки щодо визначення та тлумачення поняття «компетентність» та «компетенція». Багато науковців ототожнюють ці два поняття і вживають їх поряд в одному контексті. Нами здійснено спробу розмежувати ці поняття, виявити сферу їхнього застосування у науковій літературі та дати адекватне визначення цим термінам.

У науковій літературі існує багато тлумачень поняття «компетентність». Так, деякі вчені розглядають компетентність як здатність особистості сприяти й відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, комплекс взаємовідносин, цінностей, знань і навичок, здатність кваліфіковано виконувати завдання чи роботу. У «Стандарті загальної освіти» зазначено, що компетентність – це готовність учня використовувати засвоєні знання, навчальні вміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних задач. А. Хуторської розуміє під компетентністю не тільки індивідуально-психічну особливість, а й загальну якість, стандартизовану для багатьох індивідів, яка вводиться як загальна норма [5]. Г. Мельничайко вважає, що компетентність – це складне особистісне утворення, що складається зі знань, умінь і навичок, які дають можливість особистості ефективно функціонувати в певній діяльності [2]. Ми розуміємо під компетентністю учня загальну здатність особистості використовувати засвоєні знання, вміння та навички, досвід і здібності для здійснення активної практичної діяльності, вирішення проблем і задач, що виникають; оволодіння відповідним набором компетенцій.

Постало питання, що ж таке компетенція та в чому полягає її відмінність від компетентності. Під поняттям «компетенція» звичайно розуміють сукупність повноважень (прав і обов'язків) державного або громадського органу, службової особи, що встановлюються законом, статутом цього органу або іншими нормативними актами; знання, вміння та навички з галузей лінгвістики (іншомовна комунікативна компетенція, соціокультурна компетенція, мовна компетенція тощо). Більшість науковців та педагогів вважають, що компетенція – це загальна здатність, яка основана на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню. Тобто компетенція – можливість встановлення зв'язку між теорією та практикою, які формують

здатність до виконання будь-якої діяльності, орієнтації в певній ситуації. У словнику методичних термінів компетенція трактується як сукупність знань, умінь і навичок, що формуються в процесі вивчення того чи іншого предмета, а також як здатність до будь-якої діяльності. О.І. Пометун зазначає, що компетенція – це загальна здатність, яка базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню [4, 65]. Спираючись на розуміння компетенції сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками, кваліфікуємо її як особистісно-зорієнтовану якість індивіда, що базується на досконалому адекватному володінні знаннями, вміннями та навичками, одержаними протягом навчання, здатність вміло використовувати їх у життєвих ситуаціях. Отже, поняття «компетенція» не зводиться лише до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості.

Формування компетентної особистості полягає у сформованості всіх її ключових життєво необхідних компетенцій. До найважливіших (ключових) компетенцій, яких потребує сучасне життя та які повинні бути сформовані в загальноосвітній школі зараховують такі: соціальні (готовність особистості до відповідальності, до активної діяльності у прийнятті рішень, у суспільному житті); полікультурні (взаємоповага до мови, релігії, культури інших людей, народностей); інформаційні (оволодіння інформаційними технологіями, вміннями здобувати, критично осмислювати й використовувати інформацію); компетенції саморозвитку та самоосвіти (потреба і готовність постійного самовдосконалення та самореалізації в житті суспільства); компетенції, що реалізуються у прагненні та здатності до раціональної продуктивної, творчої діяльності; комунікативні компетенції (сукупність знань, умінь і навичок, які дають змогу ефективно реалізовувати комунікативний процес залежно від потреб людини). Останні ми розглянемо докладніше, оскільки рівень комунікативної компетенції сучасного школяра дуже низький. Проблема формування україномовної особистості залишається актуальною для нашого суспільства, не дивлячись на тривалий період існування України як незалежної держави, розвиток української мови як державної. Комунікативна компетентність полягає в умінні учнів активно діяти в ситуаціях спілкування, вирішувати його завдання; висловлювати свою точку зору й аргументовано її доводити; правильно користуватися лексико-семантичними одиницями мови; брати участь у дискусії. Комунікативна компетенція проявляється в існуванні таких компетенцій:

Мовна (лінгвістична) компетенція передбачає володіння системою відомостей про мову, знання одиниць мови всіх рівнів (фонетичного, лексичного, словоформуючого, морфологічного, синтаксичного).

Мовленнєва компетенція передбачає володіння чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням, читанням та письмом як засобом спілкування; а також володіння способами формування і формулювання думок за допомогою мови й уміння користуватися такими способами в процесі сприйняття і породження мови. Мовленнєва компетенція проявляється як здатність реалізовувати мовну компетенцію в різних умовах мовного спілкування, ефективно спілкуватися, застосовуючи знання норм і правил української мови, реалій національної культури країни.

Спираючись на сучасні підходи до вивчення української мови в школі, ми вважаємо пріоритетним розвиток і формування мовленнєвої компетенції учнів, оскільки вона визначається нами як здатність до адекватної мовленнєвої поведінки у спілкуванні, що передбачає високий рівень володіння учнями нормами та принципами української мови, дотримання правил українського мовленнєвого етикету, правильне і доречне вживанням лексичних і граматичних структур, готовність особистості до змін у сьогоденні. Формування мовленнєвої компетенції учнів забезпечується знаннями морфології, сполучуваності лексем, уважним ставленням до українського слова, збагаченням активного словникового запасу, правильним використанням у мовленні одиниць мови, вживанням власне української лексики, побудовою власних висловлювань українознавчої тематики різних жанрів, типів і стилів мовлення, побудовою власних діалогічних і монологічних висловлювань.

Навчання української мови в школі має бути спрямоване на формування мовленнєвої компетенції особистості учня, основна мета курсу української мови в загальноосвітній школі – навчити учнів вільно володіти багатствами рідної мови в різних виявах комунікації. Реформа навчального процесу розширює можливість формування мовленнєвої компетенції учнів за допомогою новітніх інформаційних технологій навчання, сприяє побудові навчального процесу, максимально наближеного до реалій життя.

У результаті аналізу підручників з української мови для 6–7 класів, встановлено методи формування мовленнєвої компетенції учнів під час вивчення розділу «Морфологія». Вже на початку його вивчення педагог повинен сформулювати в учнів мотивацію до засвоєння частин мови, оскільки вона є одним із пріоритетних напрямків заохочення дитини до навчання, зацікавлення учнів, пробудження в них бажання спробувати свої сили, активізувати емоції та дії.

Варто зазначити, що автори підручників багато уваги приділяють ситуативному мовленню, коли учні розігрують мовленнєві ситуації за

допомогою малюнків, уявляючи та презентуючи певну ситуацію з реального життя, або ж пояснюють вивчений матеріал однокласникам. На уроках зв'язного мовлення у процесі вивчення «Морфології» увага учнів не зосереджується на тих частинах мови, що вивчаються або вже засвоєні, хоча в таких випадках доречно було б зацентувати увагу школярів на сполучуваності слів у реченні, використанні того чи іншого епітета або закінчення іменника, а також на тому, чи можливий текст без однієї з вивчених частин мови.

Учні активно складають діалоги (на тему, за ситуацією, за малюнком, репродукцією або ж за допомогою поданих слів та словосполучень). Особлива увага приділяється розвитку монологічного мовлення: учні складають роздуми, описи, твори-оповіді в усній та письмовій формах, вправи на продовження прочитаного тексту, доповнення авторського роздуму, переказують прочитане, намагаються доводити власну думку, інколи аргументуючи її. У підручнику вміщено лише кілька вправ на редагування, виявлення помилок у написаному тексті, але, на жаль, майже не акцентується увага на особистому мовленні школярів та їхніх однолітків, виявлення помилок та недоречностей, зумовлених вживанням у мовленні кальок, суржику, невласне української лексики. Багато завдань запропоновано на складання словосполучень, речень із поданими словами, але достатньою мірою не наголошено на правильності та доцільності використання мовних структур, необхідності їхнього адекватного вживання. Вправи на перетворення іменників у прикметники, завдання вставити потрібні прикметники в речення, поставити потрібні закінчення морфологічних одиниць повинні мати на меті зацентувати увагу учнів на правильності їхнього мовлення (усного та писемного), доцільності вживання саме цих закінчень (складні випадки закінчень іменників I, II (залежно від групи), III та IV відмін; числівників), що безпосередньо впливає на формування мовленнєвої компетенції школярів. Під час вивчення відмінкових форм іменника учнів просять довести, що ці форми служать для зв'язку слів у словосполученні й реченні. Окрім того, доречно було б зазначити, що тим самим вони слугують для побудови зв'язного висловлювання.

Виявлено групу вправ, де використовуються власне українські прислів'я, приказки, загадки, які формують в учнів уявлення про власне українську лексику, розширюють світогляд школярів. При виконанні таких вправ варто наголосити на тому, що прислів'я, приказки, афоризми, фразеологізми та загадки увиразнюють наше мовлення та формують україномовну особистість. Автори підручників частково вводять в ужиток використання такого методу, як «мозковий штурм». Цей метод дуже

популярний, оскільки дає змогу швидко реагувати на запити сьогодення, відповідати на складні й неоднозначні питання шляхом обміну думками та ідеями. Учні вчаться працювати творчими групами, толерантно ставитися один до одного, вислуховувати думки інших та аргументовано доводити свою, вносити цікаві пропозиції й активно засвоювати навчальний матеріал. Метод стимулює творче мислення особистості. Велике значення відіграє атмосфера, в якій відбувається проведення мозкового штурму, вона повинна бути вільною, комфортною. Учитель не критикує учнів, а заохочує, підтримує, вислуховує, є учасником дії. Тому ми радимо ширше використовувати цей метод на практиці під час вивчення української мови в школі, оскільки мозковий штурм – це технологія колективної творчості.

У процесі аналізу підручників нами було виявлено чималу кількість однотипних вправ суто теоретичного характеру, в яких акцент робиться лише на засвоєнні вивченого матеріалу, а не на формуванні мовленнєвих вмінь і навичок.

Ми вважаємо за доцільне введення в практику навчання української мови інноваційних методик, які всебічно розвивають особистість школяра, готують його до активної діяльності не лише в школі, а й за її межами. З-поміж сучасних методів навчання української мови в 6–7 класах відзначимо метод проектів. Проектна методика передбачає розвиток пізнавальних, дослідницьких, творчих навичок учнів, критичне осмислення отриманої інформації, формування навичок як самостійної, так і групової роботи, максимальну наближеність до життєвих ситуацій. Використання методу проектів є доречним у процесі подачі нового теоретичного матеріалу, який важко дається учням, а також у процесі формування мовленнєвої компетенції школярів, їхніх творчих здібностей.

Сучасні технології та методики навчання допомагають учням краще засвоювати теоретичний матеріал, застосовувати його на практиці, створюють мотивацію до вивчення складних, а інколи й незрозумілих для них правил. Інноваційні технології забезпечують доступний, цікавий виклад матеріалу, забезпечують формування необхідних мисленнєвих операцій, заохочують учнів до розвиваючого навчання, творчої активної діяльності, забезпечують створення нових ідей, конструкцій, які вдосконалюють уже досягнуте, реконструюють його, формують нове. Інноваційні методи навчання передбачають свідоме повторення розумових і практичних дій з метою формування компетентної особистості, закріплення й удосконалення її вмінь і навичок. Зазначені технології сприяють формуванню вмінь, дають можливість трансформувати набуті знання, вміння та навички у ситуації максимально

наближені до реального життя, а звідси готують особистість до активної, адекватної, повноцінної діяльності в усіх сферах життєдіяльності людства.

Формування компетентної особистості передбачає розвиток і становлення її основних життєвих компетенцій, однією з пріоритетних вважаємо мовленнєву компетенцію, оскільки вона є показником високорозвиненої, незалежної україномовної особистості, здатної саморозвиватися, самовдосконалюватися та самореалізуватися. Реалізація вищезазначеного є ефективною при застосуванні інноваційних методик і технологій навчання, спрямованих на розвиток повноцінної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климович Л. Від творчого учителя до творчого учня // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2004. – № 7–8. – С. 36–39.
2. Мельниченко Г.В. Педагогічні засади модульної технології навчання у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів англійської мови і літератури: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 21 с.
3. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Шляхи реформування освіти України, 2004. – С. 20.
4. Пометун О. Компетентісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65–71.
5. Хуторської А. Ключові освітні компетентності – Режим доступу: <http://osvita-ua.net/school/theory/2340/> (12.01.2009)